

O'ZBEKISTONDA ISLOMIY MIKROMOLIYA XIZMATLARINI
RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI*Sa'dullayeva Gulnoza Usmanovna**Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti**2-bosqich tayanch doktoranti***Annotatsiya**

Mazkur maqolada O'zbekistonda islomiy mikromoliya xizmatlarini rivojlantirishning nazariy asoslari, amaliy ahamiyati va istiqbollari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida islomiy mikromoliyaning mohiyati, uning an'anaviy moliya tizimidan farqli jihatlari hamda asosiy instrumentlari yoritilgan. Shuningdek, ushbu tizimning moliyaviy inklyuziyani oshirish, ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish va real iqtisodiyot bilan uzviy bog'liqligini ta'minlashdagi roli asoslab berilgan.

Maqolada O'zbekistonda islomiy moliya xizmatlariga bo'lgan talab dinamikasi statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilinib, aholining ushbu xizmatlarga qiziqishi ortib borayotgani ko'rsatib o'tilgan. Shu bilan birga, islomiy mikromoliya mablag'larining iqtisodiyot tarmoqlari bo'yicha taqsimlanish yo'nalishlari o'rganilib, kichik biznes va xizmatlar sohasining ustuvorligi aniqlangan.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, O'zbekistonda islomiy mikromoliya xizmatlarini rivojlantirish uchun katta iqtisodiy va ijtimoiy imkoniyatlar mavjud bo'lib, ushbu tizimni keng joriy etish moliyaviy inklyuziyani kengaytirish va tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlashga xizmat qilishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: *Islomiy mikromoliya, moliyaviy inklyuziya, foizsiz moliyalashtirish, qard al-hasan, mudaraba, musharaka, kichik biznes, investitsiya, risk taqsimoti, moliyaviy xizmatlar bozori, iqtisodiy rivojlanish*

Kirish

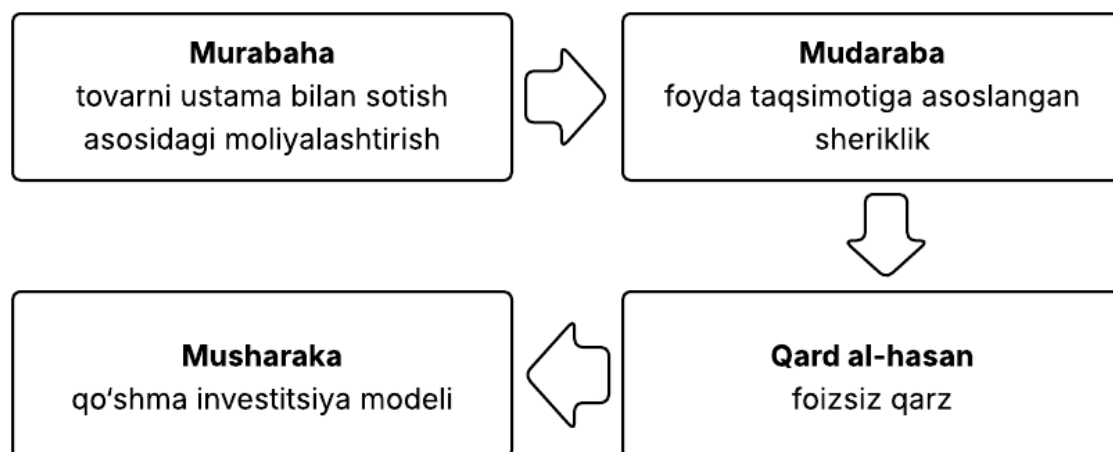
So'nggi yillarda O'zbekiston iqtisodiyotida moliyaviy xizmatlar bozorini diversifikatsiya qilish va aholining moliyaviy inklyuziyasini kengaytirish masalasi ustuvor yo'nalishlardan biriga aylandi. Ayniqsa, aholining katta qismi islomiy qadriyatlarga amal qilishi moliyaviy xizmatlarning muqobil – shariatga mos shakllarini joriy etish zaruratini kuchaytirmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mamlakatda islomiy moliya xizmatlariga nisbatan sezilarli talab mavjud bo'lib, bu bozor hali to'liq shakllanmagan.

Islomiy mikromoliya xizmatlari ayniqsa kichik biznes va oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirishda muhim vosita sifatida qaraladi. Ular foizsiz moliyalashtirish, riskni taqsimlash va ijtimoiy adolat tamoyillariga asoslanadi. Shu sababli, islomiy

mikromoliya nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy ahamiyatga ham ega bo'lib, kambag'allikni kamaytirish va yashirin kapitalni iqtisodiyotga jalb qilish imkonini beradi.

O'zbekistonda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar, xususan bank-moliya tizimini modernizatsiya qilish va xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikni kengaytirish islomiy moliya xizmatlarini joriy etish uchun qulay sharoit yaratmoqda. Shu nuqtai nazardan, islomiy mikromoliya xizmatlarini rivojlantirish istiqbollarini o'rganish dolzarb ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Islomiy mikromoliya shariat tamoyillariga asoslangan holda kichik miqdordagi moliyaviy xizmatlarni taqdim etish tizimidir. Uning asosiy xususiyati foiz (riba) taqiqlanganligi va moliyaviy operatsiyalarning real iqtisodiy faoliyat bilan bog'liqligidir. An'anaviy mikromoliyadan farqli ravishda, islomiy mikromoliya riskni taqsimlash, adolatli daromad taqsimoti va ijtimoiy mas'uliyat tamoyillariga asoslanadi.

1-rasm. Islomiy mikromoliya xizmatlarining asosiy instrumentlari

Yuqoridagi instrumentlar kichik biznes subyektlariga moslashuvchan va adolatli moliyalashtirish imkonini beradi. Ayniqsa, garov talab qilinmaydigan yoki past darajada talab qilinadigan mexanizmlar orqali aholining kam ta'minlangan qatlamlarini moliyaviy tizimga jalb qilish mumkin.

Islomiy mikromoliya tizimi o'zining iqtisodiy va ijtimoiy yo'naltirilganligi bilan an'anaviy moliyaviy mexanizmlardan tubdan farq qiladi. Avvalo, ushbu tizim moliyaviy inklyuziyani oshirishga xizmat qiladi. Ma'lumki, an'anaviy bank tizimida foiz (protsent) asosida ishlash sababli aholining ayrim qatlamlari, xususan diniy qarashlarga amal qiluvchi shaxslar moliyaviy xizmatlardan foydalanishdan cheklanishi mumkin. Islomiy mikromoliya esa foizsiz moliyalashtirish tamoyiliga asoslanganligi sababli, bu qatlamni ham moliyaviy tizimga jalb etadi. Natijada ilgari moliyaviy

xizmatlardan chetda qolgan aholi qatlamlari ham iqtisodiy jarayonlarga faolroq qo'shila boshlaydi.

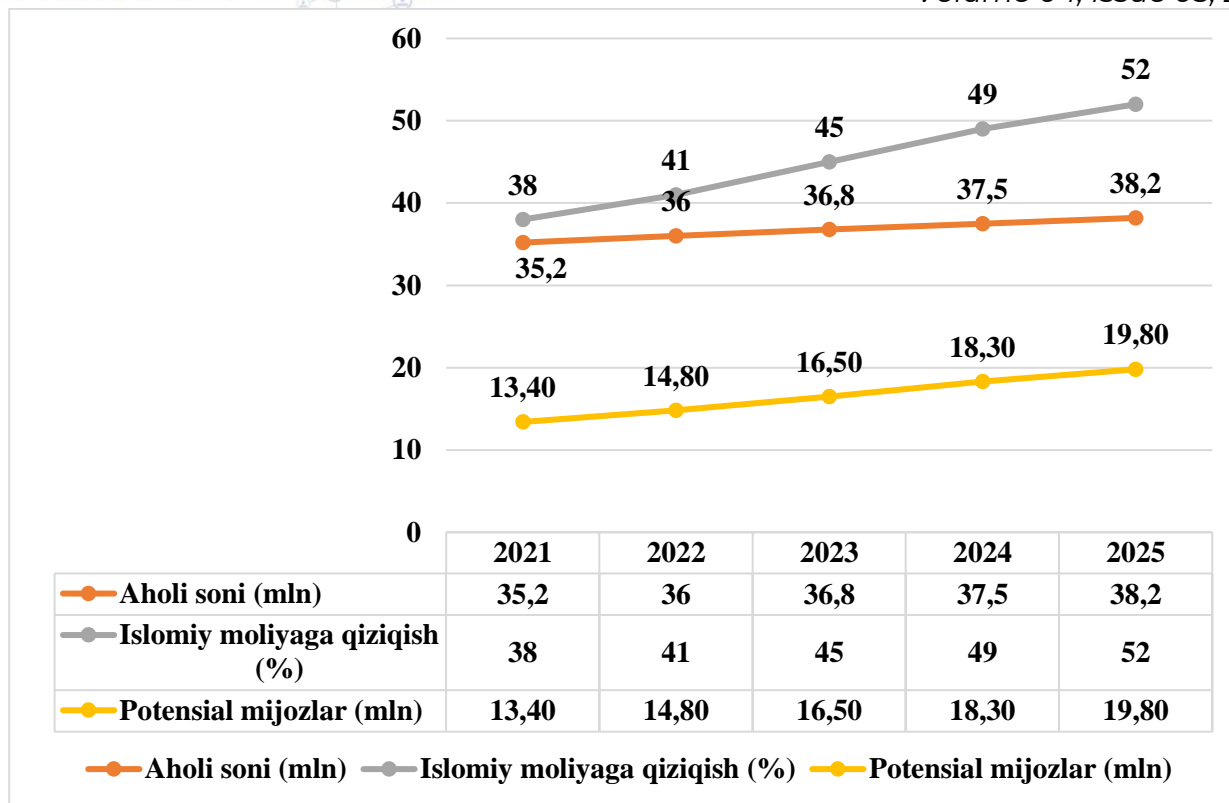
Shu bilan birga, islomiy mikromoliya ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishga xizmat qiluvchi vosita sifatida namoyon bo'ladi. Chunki ushbu tizimda moliyalashtirish faqat foyda olishga emas, balki ijtimoiy adolat tamoyillariga ham asoslanadi. Masalan, qard al-hasan kabi foizsiz qarz mexanizmlari orqali kam ta'minlangan aholiga yordam beriladi. Bundan tashqari, foyda va zarar sheriklik asosida taqsimlanishi natijasida iqtisodiy risklar faqat bir tomonga yuklanmaydi. Bu esa daromadlar taqsimotida nisbatan adolatli muvozanatni shakllantiradi va ijtimoiy tabaqalanishni yumshatadi.

Islomiy mikromoliyaning yana bir muhim jihati shundaki, u real iqtisodiyot bilan bevosita bog'langan. An'anaviy moliyaviy tizimda ayrim operatsiyalar spekulativ xarakterga ega bo'lishi mumkin, ya'ni ular real tovar yoki xizmat ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lmasligi ehtimoli mavjud. Islomiy moliya esa bunday operatsiyalarni cheklaydi va moliyalashtirishni faqat real aktivlar, ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish jarayonlari bilan bog'laydi. Natijada ajratilgan mablag'lar real iqtisodiy faoliyatga yo'naltiriladi, bu esa iqtisodiy o'sish va yangi ish o'rinlari yaratilishiga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, ushbu tizimda risklarni adolatli taqsimlash tamoyili muhim o'rin tutadi. An'anaviy kreditlashda asosiy risk qarz oluvchi zimmasiga yuklanadi, chunki u foiz bilan birga qarzni qaytarishi shart. Islomiy mikromoliyada esa, ayniqsa mudaraba va musharaka kabi mexanizmlar orqali moliyalashtirish amalga oshirilganda, investor va tadbirkor o'rtasida risk va foyda birgalikda taqsimlanadi. Bu esa bir tomonga ortiqcha moliyaviy yuk tushishining oldini oladi hamda hamkorlik asosida barqaror iqtisodiy faoliyat yuritishga imkon yaratadi.

Mazkur rasmda 2021–2025 yillar davomida O'zbekistonda aholi sonining o'sishi, islomiy moliya xizmatlariga bo'lgan qiziqish darajasi hamda potensial mijozlar sonining o'zgarishi aks ettirilgan. Ushbu ko'rsatkichlar islomiy moliya xizmatlari bozorining shakllanishi va kengayish jarayonini baholashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, aholining son jihatdan o'sishi va ularning moliyaviy xulq-atvori o'zgarishi moliyaviy xizmatlarga bo'lgan talabning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Shu sababli, rasmda keltirilgan ko'rsatkichlarni kompleks tahlil qilish orqali islomiy moliya xizmatlarining istiqboli, bozor sig'imi hamda rivojlanish tendensiyalarini aniqlash mumkin.

2-rasm. O‘zbekistonda islomiy moliya xizmatlariga talab dinamikasi

Rasm ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, tahlil qilinayotgan davrda O‘zbekiston aholisi soni barqaror o‘shish tendensiyasiga ega bo‘lgan. Xususan, aholi soni 35,2 milliondan 38,2 million nafargacha oshgan. Bu demografik o‘shish moliyaviy xizmatlarga bo‘lgan umumiy talabning kengayishiga asos yaratadi.

Islomiy moliyaga bo‘lgan qiziqish darajasi ham sezilarli ravishda ortib borgan. Agar dastlab bu ko‘rsatkich 38 foiz atrofida shakllangan bo‘lsa, keyingi yillarda u 52 foizga yetgan. Bu esa aholining yarmidan ko‘pi islomiy moliya xizmatlariga ijobiy munosabat bildirayotganini anglatadi. Mazkur holat nafaqat diniy omillar, balki foizsiz va adolatli moliyalashtirish mexanizmlariga bo‘lgan ishonch ortib borayotgani bilan izohlanadi.

Potensial mijozlar sonining 13,4 milliondan 19,8 million nafargacha oshishi esa eng muhim ko‘rsatkichlardan biridir. Bu o‘shish ikki omil aholi sonining ortishi va qiziqish darajasining yuqorilashi bilan bog‘liq. Natijada islomiy moliya xizmatlari uchun katta bozor shakllanayotganini ko‘rish mumkin.

Ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikka e’tibor qaratisa, qiziqish darajasi oshgani sari potensial mijozlar soni ham tez sur’atlarda ortib borayotgani kuzatiladi. Bu esa talabning oddiy demografik o‘shishdan ko‘ra tezroq shakllanayotganini bildiradi. Boshqacha aytganda, bu faqat aholi sonining ko‘payishi emas, balki aholining moliyaviy afzalliklari o‘zgarayotganini ham ko‘rsatadi.

Mazkur jadvalda 2021–2025 yillar davomida islomiy mikromoliya mablag‘larining iqtisodiyot tarmoqlari bo‘yicha taqsimlanish dinamikasi aks ettirilgan. Ushbu ko‘rsatkichlar islomiy moliyalashtirishning qaysi yo‘nalishlarga ustuvor tarzda yo‘naltirilayotganini, iqtisodiyotda qaysi sektorlar ushbu moliyaviy instrumentlardan ko‘proq foydalanayotganini aniqlash imkonini beradi. Ayniqsa, kichik biznes, qishloq xo‘jaligi va xizmatlar sohalari islomiy mikromoliyaning asosiy yo‘nalishlari sifatida ajralib turadi.

Mazkur jadvalni tahlil qilish orqali nafaqat moliyaviy resurslarning taqsimlanish strukturasi, balki islomiy mikromoliya tizimining iqtisodiyotdagi ustuvor yo‘nalishlarga ta‘sirini ham baholash mumkin.

1-jadval

O‘zbekistonda islomiy mikromoliya xizmatlari orqali moliyalashtirilgan yo‘nalishlar hajmi

Yil	Kichik biznes (%)	Qishloq xo‘jaligi (%)	Xizmatlar (%)	Boshqa (%)
2021	42	28	20	10
2022	44	27	21	8
2023	46	26	22	6
2024	48	25	23	4
2025	50	24	24	2

Jadval ma‘lumotlari shuni ko‘rsatadiki, tahlil qilinayotgan davrda islomiy mikromoliya mablag‘larining eng katta qismi kichik biznes sohasiga yo‘naltirilgan. Ushbu ko‘rsatkich 42 foizdan 50 foizgacha oshgan bo‘lib, bu islomiy moliyalashtirish mexanizmlarining aynan tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qilayotganini anglatadi. Kichik biznesning ulushi oshib borayotgani ushbu sohada talab yuqoriligini hamda islomiy moliya instrumentlari aynan shu sektor ehtiyojlariga mos kelayotganini ko‘rsatadi.

Qishloq xo‘jaligi sohasiga yo‘naltirilgan mablag‘lar ulushi esa aksincha, asta-sekin kamayib borganini kuzatish mumkin. Dastlabki yillarda 28 foizni tashkil etgan bo‘lsa, keyingi yillarda bu ko‘rsatkich 24 foizgacha pasaygan. Bu holat qishloq xo‘jaligida moliyalashtirishning boshqa manbalari kengaygani yoki ushbu sohada investitsiya faolligi nisbatan barqarorlashgani bilan izohlanishi mumkin.

Xizmatlar sohasi bo‘yicha esa izchil o‘sish tendensiyasi kuzatiladi. Ushbu ko‘rsatkich 20 foizdan 24 foizgacha oshgan bo‘lib, bu iqtisodiyotda xizmatlar sektorining ahamiyati ortib borayotganini ko‘rsatadi. Ayniqsa, savdo, transport va

maishiy xizmatlar yo'nalishlarida kichik biznes subyektlarining ko'payishi ushbu sektorning ulushini oshirishga xizmat qilgan.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda islomiy mikromoliya xizmatlarini rivojlantirish uchun zarur iqtisodiy, ijtimoiy va institutsional sharoitlar shakllanib bormoqda. Aholining ushbu xizmatlarga bo'lgan qiziqish darajasining ortishi hamda potensial mijozlar bazasining kengayib borishi islomiy moliya xizmatlari bozorining istiqbolli ekanini tasdiqlaydi.

Islomiy mikromoliya tizimi kichik biznes va oilaviy tadbirkorlikni moliyalashtirishda samarali vosita sifatida namoyon bo'lib, iqtisodiyotda yangi ish o'rinlari yaratish va daromad manbalarini kengaytirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, risklarni adolatli taqsimlash, foizsiz moliyalashtirish va real iqtisodiyot bilan bog'liqlik ushbu tizimning ustun jihatlari sifatida ajralib turadi.

Shu bilan birga, islomiy mikromoliya xizmatlarini yanada rivojlantirish uchun huquqiy bazani takomillashtirish, maxsus moliyaviy institutlarni tashkil etish, malakali kadrlar tayyorlash va aholining moliyaviy savodxonligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Bank tizimi va moliyaviy xizmatlar rivoji bo'yicha yillik hisobotlar*. – Toshkent, 2021–2025.
2. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. *Rasmiy statistik ma'lumotlar to'plami*. – Toshkent, 2021–2025.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF–5992-son Farmoni. *Bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida*.
4. O'zbekiston Respublikasi “Banklar va bank faoliyati to'g'risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2019.
5. Islamic Development Bank. *Islamic Finance Outlook Reports*. – Jeddah, 2021–2024.
6. Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions. *Shariah Standards*. – Bahrain, 2021.
7. World Bank. *Global Financial Development Report*. – Washington D.C., 2022.
8. International Monetary Fund. *Financial Inclusion and Stability Reports*. – Washington D.C., 2021–2024.
9. Muhammad Yunus. *Banker to the Poor: Micro-Lending and the Battle Against World Poverty*. – New York: Public Affairs, 2007.
10. Zamir Iqbal., Abbas Mirakhor. *An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice*. – Wiley, 2011.

11. Habib Ahmed. *Islamic Microfinance: Theory, Policy and Practice*. – Edinburgh University Press, 2010.
12. Islamic Financial Services Board. *Islamic Finance Stability Report*. – Kuala Lumpur, 2023.
13. Asian Development Bank. *Financial Inclusion in Asia*. – Manila, 2022.
14. ResearchGate ilmiy bazasi. *Islamic banking and microfinance in Uzbekistan* (ilmiy maqolalar to'plami). – 2023.
15. <https://stat.uz> – O'zbekiston Respublikasi rasmiy statistik portali
16. <https://cbu.uz> – O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti
17. <https://openinfo.uz> – Korxonalar moliyaviy hisobotlari ochiq portali